

سرمایه اجتماعی و وضعیت آن در ایران

به اهتمام

محمدجواد جاوید

(عضو هیئت علمی دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران)

و اصغر ایزدی جبران

(پورسیه گروه انسان‌شناسی دانشگاه تهران)

دانشگاه تهران
موسسه مطالعات و پژوهش‌ها

سرمایه اجتماعی و وضعیت آن در ایران

به اهتمام محمدجواد جاوید و اصغر ایزدی جیران

ناشر: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی

طرح جلد: زهرا صفوی

صفحه‌آرا: سیمه شاه‌علیزاده

لیتوگرافی: تارنگ

چاپ اول: زمستان ۱۳۸۹

تیراژ: ۱۰۰۰

قیمت: ۵۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۲۷۲۸-۳۸۰

نشانی: تهران، خیابان پاسداران، خیابان شهید سومن‌نژاد (گلستان یکم)، شماره ۱۲۴، تلفن: ۲۲۵۷۰۷۷۷

سایت: www.jscs.ac.ir

پست الکترونیکی: info@jscs.ac.ir

کلمه آثار منتشره این پژوهشکده در جهت ارتقاء فضای آزاد علمی و نظر شخصی نویسندگان محترم آن است و لزوماً مورد تأیید این پژوهشکده نیست.

سرشناسه: جاوید، محمد جواد، ۱۳۵۲

عنوان و نام پدیدآور: سرمایه اجتماعی و وضعیت آن در ایران / به اهتمام محمدجواد جاوید، اصغر ایزدی جیران

مشخصات نشر: تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی، ۱۳۸۹.

مشخصات ظاهری: ۳۳۶ ص: جدول، نمودار.

فروست: سری مجموعه جامعه‌شناسی مسائل روز ایران: ۲

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۲۷۲۸-۳۸۰

موضوع: سرمایه اجتماعی - ایران.

شناسه افزوده: ایزدی جیران، اصغر، ۱۳۶۲

شناسه افزوده: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.

رده‌بندی کنگره: ۳۱۳۸۷ س ۲ ج ۸/۸۱ HMV

رده بندی دیویی: ۳۰۲/۰۹۵۵

شماره کتابشناسی ملی: ۱۱۹۴۲۰۶

فهرست

صفحت	دیاچه پژوهشکده
۱	مقدمه
	فصل اول: مفاهیم و ابعاد سرمایه اجتماعی
۱۱	۱. نگرشی بر سرمایه اجتماعی و ابعاد آن / بزنتا مؤنذر
۳۹	۲. تعامل توسعه اقتصادی با سرمایه اجتماعی / سید احسان خاندوری
۶۵	۳. سرمایه اجتماعی و حکمرانی خوب / حسین ایمانی خاچری
۱۰۳	۴. سرمایه اجتماعی و امنیت ملی / اصغر افتخاری
۱۲۳	۵. حوزه عمومی به مثابه سرمایه اجتماعی مستندمحو را / اصغر اردی خیر
	فصل دوم: سرمایه اجتماعی در ایران
۱۴۹	۶. سنجش سرمایه اجتماعی در سطوح نهادی - نهادی - فردی
۱۹۳	۷. بسترهای سرمایه اجتماعی در ایران / محمدحیدر خیر

- ۲۲۱ ۸. سرمایه اجتماعی و آموزش سرمایه‌زا / علی خورشیدی طنسکود
- ۲۵۲ ۹. قومیت، ملیت و سرمایه اجتماعی در ایران / حمید احمدی
- ۲۹۷ ۱۰. دولت، توسعه و سرمایه اجتماعی در ایران / مسعود آریایی

دیباچه پژوهشکده

سرمایه اجتماعی به عنوان یکی از مؤلفه‌های رشد و پیشرفت به طور عام و توسعه اجتماعی به طور خاص مورد توجه جدی حوزه‌های پژوهش علوم اجتماعی برای سنجش کیفیت تعاملات اجتماعی بوده است. اعتماد، هنجارها، شبکه‌ها و منابع، سازنده عناصر سرمایه اجتماعی هستند که در نهایت به ساختاری از روابط کنشگران می‌انجامد که باعث همبستگی و همکاری برای منافع متقابل، تسهیل روابط افراد و در نهایت دستیابی گروه به اهداف می‌شود. هرچه سرمایه اجتماعی در گروهی از افراد به لحاظ کمی و کیفی از سطح مطلوبی برخوردار باشد، کنشگران برای سازماندهی اجتماع خویش بر حسب آرمان‌های جمعی تواناتر خواهند بود. گستردگی سرمایه اجتماعی در لایه‌های مختلف جامعه و در انحصار افراد، گسترش آن در دست اقلیتی از افراد، نشان از روند مطلوب سرمایه‌های ارتباطی است که افراد بدون توجه به شاخص‌های تسایزبخش می‌توانند از آن در جهت رسیدن به اهداف فردی و جمعی بهره‌برند.

از دیدگاه بسیاری از متفکران این حوزه، سرمایه اجتماعی، نقش بسیار مهم‌تری از دیگر سرمایه‌ها (همچون سرمایه اقتصادی) دارد و به نوعی زمینه و قوام‌بخش دیگر سرمایه‌ها بوده و پایداری آنها را تضمین می‌کند.

افراد با داشتن سرمایه اجتماعی حق ورود و دخالت در عرصه‌های مختلف را یافته و خود را در تغییر و تحول آنها سهیم دانسته و اصل خودتحقق‌بخشی را به نمایش می‌گذارند. جامعه‌ای که امور مختلف خود را بر اساس سرمایه‌های اجتماعی همگانی تحقق می‌بخشد، جامعه‌ای برآمده از آرای عمومی و لذا مشروع است. اگر برخی از افراد نتوانند چنین سرمایه‌هایی را به دست آورند یا از کسب آنها به نوعی محروم شوند، علاوه بر اینکه وجود اجتماعی‌شان تکامل نمی‌یابد، جامعه حاصل از تعاملات سرمایه‌ای نیز جامعه مطلوبی نبوده و حسن رضایت‌بخشی را به کنشگران نخواهد داد.

اثر پیش رو از جمله آثاری است که پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی برای پرداختن به چنین موضوع مهمی به رشته تحریر درآورده است. مجموعه مقالات حاضر در دو بخش ادبیات موضوع و پژوهش‌ها از یک سو برای غنی کردن ابعاد نظری سرمایه اجتماعی و از طرف دیگر برای ارائه تصویری از وضعیت سرمایه اجتماعی در ایران تهیه شده است. توجه پژوهش‌ها به زمینه‌ها، عوامل و مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی در ایران می‌تواند راهگشای دیدگاه‌ها برای برخورد هرچه بهتر با این موضوع و ایجاد زمینه‌های فراهم‌آورنده آن باشد.

مقدمه

برای انسان هیچ چیز هم‌راس‌آورتر از نبودن پاسخ نیست.
پانتین

مکالمه، فرهنگ را شکل می‌دهد. گفت‌وگو و مکالمه به معنای حضور حداقل دو کنشگری است که ارتباط مکالمه‌ای را واجه ارزش تلقی می‌کند؛ همچنین در مرحله بعدی بدین معناست که شیوه زیست را محصول و نتیجه گفت‌وگو می‌دانند. اگرچه که اغلب بدان ناآگاه‌اند. اصل ششم در رابطه گفت‌وگویی و منطق مکالمه، به رسمیت شناختن و اعتبار بخشیدن به دیگری است. دیگری‌ای که اندیشه، تجربه و بینش متفاوتی به خود جامعه و جهان دارد. بنابراین ساختن خود در فضایی گفت‌وگویی به معنای مواجهه با دیگری، جذب بازخوردهای آن و تعدیل آن در نظامی از الگوهای فکری و رفتاری درونی است. حلقه رفت و بازگشتی میان خود و دیگری سازنده شکل و محتوای کنشگران و در سطحی بالاتر شکل و محتوای جمع گسترده‌تر، جامعه یا جهان است. ایجاد چنین نظام ارتباطی‌ای میان حداقل دو کنشگر برای ساختن خود و محیط را می‌توان دارای اجتماعی یا سرمایه اجتماعی نامید. بنابراین داشتن و بهره بردن از این سرمایه برای تک‌تک اعضای یک جامعه برای ساختن همگانی فرهنگ آن ضروری است.

سرمایه اجتماعی با ماده ارتباط تحقق می‌یابد و سازنده صورت‌هایی همچون جامعه مدنی است که در قالب آنها کنشگران به تشخیص وضعیت موجود، شناخت قوت‌ها و ضعف‌ها، و تعیین موقعیت آرمانی قادر می‌شوند. بنابراین وجود و به کار بستن سرمایه اجتماعی، نوعی از جامعه را موجب خواهد شد که می‌توان آن را جامعه مشارکتی نامید. جامعه‌ای که در آن سهم هر یک از اعضای اجتماع برای تعیین سرنوشت خود و جامعه برابر است، زیرا همگان دارای سرمایه اجتماعی و ابزار ارتباطی بیانگر آن هستند؛ بیانگری از جمله اصلی‌ترین کارکردهای سرمایه اجتماعی است که به واسطه آن به استفاده‌کنندگان خود اجازه بیان خود و ابراز وجود می‌دهد.

می‌توان فرض این‌ثال جامعه‌ای را تشخیص داد که بر اساس سرمایه اجتماعی همگانی شکل می‌گیرد: جامعه دموکراتیک مشارکتی. سرمایه اجتماعی از آنجاکه با انتخاب آزادانه افراد مبنی بر ذاتی شمردن ارتباط شکل می‌گیرد، ارتباطی که دوسویه است؛ نمی‌تواند موجب نظام‌های سیاسی توتالیتر و استبدادی باشد که تحمل شنیدن ایده‌های مخالف را ندارند و خواهان آن هستند تا همگان زیر نظام باوری و رفتاری واحدی و از بالا به پایین قرار گیرند. اما نظام‌های دموکراتیک مشارکتی، رویکردی از پایین به بالا را برای تعریف احکام و رویه‌های اداره جامعه فرض می‌گیرند. یکی از عواملی که می‌تواند انتقال آرا را به سطوح پایین جامعه قدرت دهد، وجود سرمایه اجتماعی است. از این رو، سرمایه اجتماعی ابزاری است که به توانمندسازی افراد ناتوان کمک کرده و به آنها اعتماد به نفسِ گفتن می‌دهد: سرمایه اجتماعی از یک طرف موجب ساختن ایده‌های تازه و کارآمدی است که ویژگی جمعی دارند و از طرف دیگر وسیله‌ای برای گفتن و بیان کردن این اندیشه‌ها برای عملی شدن است.

فرهنگ با مکالمه و گفت‌وگوی حاصل از سرمایه اجتماعی بازاحیا، بازتفسیر و در نهایت بازبیکربندی می‌شود. چنین فرهنگی، فرهنگ رهایی‌بخش خواهد بود، به جای اینکه ساختارهایی محدودکننده و انسان‌زدا باشد. سرمایه اجتماعی به اعضای فرهنگ اجازه می‌دهد که اولاً بتوانند در مورد محتوای آن (همچون ارزش‌ها، هنجارها، باورها، تصورات و ...) بیان‌بشند و ثانیاً آن را محل بحث قرار داده و به نقادی مثبت و منفی آن بپردازند. نتیجه این کارکرد سرمایه اجتماعی در حوزه فرهنگ، آفرینش فرهنگ پویایی است که به نیازهای اعضای آن پاسخ می‌دهد؛ نیازهایی که بر محور ایده‌ای کامل از انسانیت شکل گرفته‌اند. در این صورت است که فرهنگ، آزادی می‌بخشد؛ آزادی‌ای که گوهر تمامی آفرینش‌های والای انسانی (همچون هنر) است. رهایی‌ای که سازنده تخیل انسانی برای فراروی از واقعیت‌های موجود برای کشف و طرح ایده‌آل‌های مطلوب است. در فرهنگی که توسط سرمایه اجتماعی هر روز بازسازی می‌شود، انسان‌ها هرچه بیشتر خود را می‌یابند و نقش دگرگون‌کنندگی اراده انسانی را مشاهده می‌کنند؛ اراده‌ای که از نمونه یک انسان تمامیت یافته می‌جوشد برای تحقق جامعه‌ای متکثر از انواع انسان‌های متعدد و مکمل.

بخش نخست کتاب به بررسی مفهوم سرمایه اجتماعی، ابعاد مختلف آن و ارتباط آن با مفاهیمی چون توسعه اقتصادی، حکمرانی خوب، امنیت ملی و حوزه عمومی اختصاص یافته است. این بخش مشتمل بر پنج مقاله است که اساساً تأملاتی نظری بر مفهوم سرمایه اجتماعی هستند:

رزیتا فریادفر در مقاله‌ای با عنوان «نگرشی بر سرمایه اجتماعی و ابعاد آن» پس از بررسی چیرستی سرمایه اجتماعی از نظر اندیشمندانی چون جاکوب، کلمن، لورزی و فرکویاما به بحث در اندازه‌گیری و سنجش سرمایه اجتماعی در ابعاد خرد و کلان آن می‌پردازد و بحثی بر فرمول پاتنام و چالش‌های آن نیز ارائه می‌دهد. سپس به بررسی عوامل چهارگانه

نهادی، خودجوش، بیرونی و طبیعی سرمایه اجتماعی پرداخته و تقسیم‌بندی‌های هریک از آنها را ارائه می‌دهد. محقق عوامل مؤثر بر شکل‌گیری سرمایه اجتماعی را از نظر صاحب‌نظران اخیر آن را طرح کرده و در نهایت به تأثیر سرمایه اجتماعی بر کارایی اقتصاد می‌پردازد.

سید احسان‌خان‌دوزی در مقاله خویش با عنوان «تعامل توسعه اقتصادی با سرمایه اجتماعی» با اشاره‌ای به انواع و منابع سرمایه اجتماعی. به تعریف سرمایه اجتماعی از نگاه منافع جمعی (پاتنام و ...) و منافع فردی (کلمن، بوردیو و ...) می‌پردازد. نگارنده سپس گونه‌ها و تمایزهای شبکه‌ها و گروه‌های اجتماعی را بر حسب نوع روابط، اندازه شبکه‌ها، ساختار درونی و برونی شبکه‌ها و سطح رابطه تشریح می‌کند. در جهت اثرات سطح سرمایه اجتماعی بر توسعه اقتصادی، کاهش هزینه مبادلاتی، تسهیل تأمین مالی، کاهش آسیب‌های اقتصادی، کاهش فساد مالی، افزایش بهره‌وری و بالا رفتن هم‌افزایی دولت - شهروندان طرح می‌شود. در نهایت در بخش نتیجه‌گیری نویسنده به ارائه راهکارهای اقتصادی چهارگانه در راستای تقویت سرمایه اجتماعی می‌پردازد. تأکید این مقاله بر تأثیر سرمایه اجتماعی در فرایند توسعه پایدار است.

حسین ایمانی جاجرمی در مقاله «سرمایه اجتماعی و حکمرانی خوب» ابتدا با بررسی سرمایه اجتماعی و عناصر تشکیل‌دهنده آن سه سطح از سرمایه اجتماعی شامل سطوح فردی/خرد، گروهی/میان و اجتماعی/کلان را طرح می‌کند. سپس به مفهوم حکمرانی خوب و مهم‌ترین شاخص‌های آن اشاره می‌شود و رابطه میان سرمایه اجتماعی و حکمرانی خوب با توجه به مهم‌ترین نظریات و تحقیقات بررسی می‌شود. محقق، فصل مشترک نظریه‌های حکمرانی خوب را در شراکت تمامی نهادها و گروه‌های جامعه در فرایند تصمیم‌گیری و اداره امور عمومی می‌داند. در بخش تجربی، مطالعات پاتنام (ایتالیا)، کوساک (آلمان)، رایس و سامبرگ (آمریکا) و ... طرح می‌شوند

و در نهایت به مدل‌های نظری در رابطه میان سرمایه اجتماعی و حکمرانی خوب پرداخته می‌شود. حاصل بحث این است که سرمایه اجتماعی می‌تواند نقش مهمی در تحقق حکمرانی خوب داشته باشد.

اصغر افتخاری در مقاله سرمایه اجتماعی و امنیت ملی، در دو بخش نخست به چستی سرمایه اجتماعی (تقسیم‌بندی چهارگانه آن) و نیز سازمان سرمایه اجتماعی متشکل از عنصر هنجاری (اعتماد)، عنصر ارتباطی (اعتبار)، عنصر انتقادی (وفاداری) و عنصر آینده‌شناختی (امید) می‌پردازد. بخش سوم به مفهوم امنیت ملی در قالب دو گفتمان سلبی و ایجابی اختصاص دارد. در نهایت گونه‌های ارتباط میان سرمایه اجتماعی و امنیت ملی در انواع ابزاری و محتوایی مورد کنکاش قرار می‌گیرد. از اصلی‌ترین نتایج تحقیق نگارنده آن است که امنیت بر بنیاد سرمایه اجتماعی شکل می‌گیرد که این امر به رویکردهای نرّم در بررسی قدرت انجامیده است.

اصغر ایزدی جیران در مقاله‌ای تحت عنوان حوزه عمومی به مثابه سرمایه اجتماعی مسئله‌محور، با طرح نوع و بوم‌های از سرمایه اجتماعی با عنوان سرمایه اجتماعی مسئله‌محور به دنبال آن است که آن را در قالب مفهوم حوزه عمومی و کنش ارتباطی موجود در آن متحقق سازد؛ به دلیل اینکه بنیان هم سرمایه اجتماعی و هم حوزه عمومی ارتباط و کنش ارتباطی است. ویژگی‌های حوزه عمومی همچون کنش ارتباطی، عقلانیت ارتباطی، سیاست‌های حضور، جامعه باز، وضعیت کلامی آرمانی، تفاهم ارتباطی و ارتباط تحریف‌ناشده، نظامی را تشکیل می‌دهند که در بستر آن سرمایه اجتماعی مطلوبی شکل می‌گیرد؛ سرمایه اجتماعی‌ای که به صورت مشارکت داوطلبانه با محوریت مسئله و موضوعی جمعی شکل می‌گیرد و سازنده ایدئال‌های مورد خوست کنشگران از جامعه آرمانی است.

بخش دوم کتاب نیز در قالب پنج مقاله به بررسی وضعیت سرمایه اجتماعی در ایران پرداخته و بسترها، فرصت‌ها و تهدیدهای عملی را برای آن طرح می‌کند:

سید احمد فیروزآبادی در مقاله «سنجش سرمایه اجتماعی در سطوح سه‌گانه، با تأکید بر برخی پژوهش‌ها در ایران»، سرمایه اجتماعی را متشکل از دو عنصر یا مؤلفه اصلی سرمایه اجتماعی ساختاری و سرمایه اجتماعی شناختی - هنجاری (عموماً در سطح فردی) می‌داند. سنجش سرمایه اجتماعی در سطح خرد شامل بُعد شناختی (اعتماد، همبستگی و تعامل) و هنجاری (هنجارهای اجتماعی، رفتار و طرز تلقی‌ها) و بُعد ساختاری (شبکه‌ها، تعامل‌ها، کسب‌های رفتاری، مشارکت‌های رسمی و غیررسمی) است؛ در سطح میانه شامل انواع نهادها، مؤسسات، سازمان‌ها، خانواده و... و در سطح کلان، بیشتر شاخص‌هایی از چهارچوب سیاست‌گذاری و نهادی شامل قوانین و هنجارهای رسمی و... است. هر یک از این سطوح با توجه به پژوهش‌های میدانی محققان مختلف در خارج و داخل ایران در حوزه سرمایه اجتماعی و سنجش‌های آنها تشریح می‌شوند.

محمدجواد جاوید در مقاله خود با عنوان «بسترهای سرمایه اجتماعی در ایران (دغدغه‌های مدرن انسان پسامدرن)» مدعی است رابطه سرمایه اجتماعی و استقلال یک جامعه نوعی رابطه تلازم است. نگارنده با بیان‌خوانی از دو مفهوم استقلال و خودکفایی در طی ادوار سه‌گانه تاریخی، به تبیین راهکارهای عملی تضمین و انباشت اشکال مختلف سرمایه اجتماعی با توجه به عناصر کلان معنویت، عدالت و امنیت در دهه سوم انقلاب اسلامی می‌پردازد. نویسنده با در نظر گرفتن نیازهای مجموعه کشور به مثابه یک حکومت، پایداری هر ملتی را در استقلال بر اساس اولویت‌های نظامی، سیاسی، علمی و اقتصادی می‌بیند. مجموعه این روند استقلال‌یابی می‌تواند زمینه نمو و ثبات در

سرمایه اجتماعی را نیز سبب شود. نگارنده چنین نتیجه می‌گیرد که جمهوری اسلامی ایران را در هر برهه‌ای از تقسیم‌بندی ادوار تاریخ اجتماعی بشر قرار دهیم، بسترهای رشد و انباشت سرمایه اجتماعی خارج از سه محور معنویت، امنیت و عدالت نیست و این سه محور بدون تدارک زمینه‌های لازم در ابعاد مختلف استقلال و خودکفایی جامعه ناتمام است.

علی‌خوردستانی طاسکوه در مقاله «سرمایه اجتماعی و آموزش سرمایه‌ها (درآمدی بر برابری فرصت‌ها در نظام آموزشی)»، با این فرض حاصل از پژوهش‌ها پیش می‌رود که افراد، گروه‌ها و اجتماعاتی که از نوع و سطح آموزش بالاتر بیشتری برخوردارند، به همان اندازه از سرمایه اجتماعی غنی‌تر و بیشتری برخوردارند و به همان اندازه برای آموزش و سرمایه‌گذاری در آموزش ارزش و اعتبار سیاست‌گذاری قائل بوده و نسبت به سرنوشت آموزشی و تحصیلی فرزندان خود مسئول و حساس هستند. نگارنده با در ارتباط قرار دادن سرمایه اجتماعی و فرصت‌های آموزشی، دسترسی برابر و عادلانه به آموزش را برای کنشگران اجتماعی، ایجادکننده نرخ سرمایه اجتماعی غنی‌تر و بالاتری می‌داند. نویسنده این مبانی را در مورد وضعیت آموزشی سه دهه اخیر ایران در ابعاد کمی و کیفی نابرابری آموزشی بررسی می‌کند.

حمید احمدی نویسنده مقاله «قومیت، ملیت و سرمایه اجتماعی در ایران» سرمایه اجتماعی را نشانگر این نکته می‌داند که چگونه برخی از مردم از طریق تماس‌های برتر خود با مردمان دیگر، در یک بستر خاص موفقیت بیشتری به دست می‌آورند. نویسنده بر ابعاد مثبت و منفی سرمایه اجتماعی تأکید می‌کند؛ شبکه‌های افقی شهروندان و گروه‌هایی که اخلاقیات و انسجام جامعه را افزایش می‌دهند، ایجادکنندگان سرمایه‌های اجتماعی مثبت هستند؛ ولی داد و ستدهای انحصاری و سیستم‌های عمودی که در

نگرشی بر سرمایه اجتماعی و ابعاد آن

رزیتا موریانرا^۱

مقدمه

انسان به طور ذاتی در تعامل و تقابل با دیگران نیازهای خود را برطرف ساخته و گذران امور می‌کند. اثرات این کنش‌های متقابل و نقش آنها تا اندازه‌ای است که حذف آنها زندگی را غیرممکن می‌سازد. در این میان دانشمندان علوم اجتماعی با نگرشی کنجکاوانه در جوامع، به شناسایی این کنش‌ها پرداخته و به مجموع عواملی پی بردند که آن‌ها را سرمایه اجتماعی نامیده‌اند. مفهوم سرمایه اجتماعی دربرگیرنده مفاهیمی همچون اعتماد، همکاری و همیاری میان اعضای یک گروه یا یک جامعه است که نظام هدفمندی را شکل می‌دهد و آنها را از سوی دستیابی به هدفی ارزشمند هدایت می‌کند؛ از این رو شناخت عوامل مؤثر در تقویت یا تضعیف سرمایه اجتماعی می‌تواند جوامع را در گسترش ابعاد سرمایه اجتماعی یاری کرده و موجب افزایش عملکرد اجتماعی و اقتصادی افراد در جوامع شود.

این مقاله با این دیدگاه، ابتدا به معرفی سرمایه اجتماعی پرداخته و در این رابطه نظرات مختلف دانشمندان مطرح در این حوزه را ارائه می‌کند. سپس با

بررسی مطالعات صورت گرفته در زمینه نحوه سنجش و اندازه‌گیری سرمایه اجتماعی از جمله مدل پاتنام^۱ در تخمین سرمایه اجتماعی. به بررسی مشکلات و موانع موجود بر سر راه تخمین آن می‌پردازد و با استفاده از نظریات دانشمندانی همچون فوکویاما^۲ و کلمن^۳ روش‌هایی را که می‌توانند به طور غیر مستقیم معیاری از درجه و میزان سرمایه اجتماعی به دست دهند، برمی‌شمرد.

قسمت بعدی مقاله با هدف ارائه یک شناخت کلی در رابطه با عواملی که می‌توانند موجب ساخت سرمایه اجتماعی شوند، تنظیم شده است. اگر معتقد باشیم که ارتباط بین روند افزایشی سرمایه اجتماعی و بهبود عملکرد جامعه در همه ابعاد، یک ارتباط مثبت است، به طور قطع شناسایی عوامل مؤثر در ساخت سرمایه اجتماعی یکی از موارد ضروری در هر جامعه به شمار می‌رود.

در بخش آخر مقاله نقش سرمایه اجتماعی در اقتصاد مورد بررسی قرار گرفته است. با این هدف که بگوییم سرمایه اجتماعی نه تنها در کنار عواملی چون منابع انسانی، سرمایه فیزیکی و منابع مالی یکی از عوامل اصلی در تولید و عملکرد اقتصادی به شمار می‌رود، بلکه بستر تشکیل آنها نیز هست به طوری که ضعف سرمایه اجتماعی سبب اختلال در عملکرد اقتصاد شده و موجب شکست یک جامعه در رسیدن به اهداف توسعه و تثبیت اقتصاد می‌شود.

سرمایه اجتماعی چیست؟

سرمایه اجتماعی واژه‌ای است که در سال‌های اخیر وارد حوزه علوم اجتماعی و اقتصاد شده و از این منظر دریچه تازه‌ای را در تحلیل و علت‌یابی مسائل

1. Putnam
2. Fukoyama
3. Coleman

اجتماعی و اقتصادی گشوده است. در این زمینه مطالعات وسیعی توسط صاحبه نظران و دانشمندان این علوه صورت گرفته و نظریه پردازانی همچون جین جاکوب^۱ (۱۹۶۱)، جیمز کلمن^۲ (۱۹۶۶)، گلن لوری^۳ (۱۹۷۰)، بن پرات^۴ (۱۹۸۰)، ویلیامسن^۵ (۱۹۸۱)، بیکنر^۶ (۱۹۸۳) و فرانسیس فوکویاما^۷ (۱۹۹۰) تعاریف متعددی را از سرمایه اجتماعی ارائه کرده‌اند.

جین جاکوب در کتاب مرگ و زندگی شهرهای بزرگ امریکایی (۱۹۶۱) سرمایه اجتماعی را شبکه‌های اجتماعی فشرده‌ای می‌داند که در محدوده‌های قدیمی شهری در ارتباط با حفظ نظافت، نبود جرم و جنایت خیابانی و دیگر تصمیمات در مورد بهبود کیفیت زندگی، در مقایسه با عوامل نهادهای رسمی مانند نیروی حفاظتی پلیس و نیروهای انتظامی، مسئولیت بیشتری از خود نشان می‌دهند. یک مثال عینی این تعریف را در دنیای امروز می‌توان در شکل‌های غیردولتی حمایت از محیط زیست یافت. این شبکه اجتماعی بعضاً نیروهای قدرتمندی را به صورت NGOها به وجود می‌آورد که حتی در حمایت از محیط زیست. موجب توقف پروژه‌های عمرانی دولت نیز می‌شوند. از جمله‌گاه نامرت پاتنام. سرمایه اجتماعی شامل ویژگی‌های سازمان اجتماعی مانند شبکه‌ها، هنجارها و اعتماد می‌شود که همبستگی و همکاری را برای منافع عمومی تسهیل می‌کند (پاتنام، ۱۹۹۳: ۳۵).

از نظر جیمز کلمن سرمایه اجتماعی شامل یک چهارچوب اجتماعی است که موجب تسهیل روابط میان افراد درون این چهارچوب می‌شود. به

1. Jane Jacobs
2. James Coleman
3. Glenn Loury
4. Ben Porath
5. Williamson
6. Becker
7. Francis, Fukoyama

گونه‌ای که فقدان آن ممکن است در دستیابی به یک هدف معین هزینه بیشتری را به افراد آن جامعه تحمیل کند (کلمن، ۱۹۹۰). گلن لوری سرمایه اجتماعی را مجموع منابعی می‌داند که در ذات روابط خانوادگی و در سازمان اجتماعی جامعه وجود دارد و برای رشد اجتماعی افراد سودمند است (لوری، ۱۹۷۷).

فرانسیس فوکویاما معتقد است سرمایه اجتماعی را می‌توان به عنوان مجموعه معینی از هنجارها یا ارزش‌های غیررسمی تعریف کرد؛ مشروط بر آنکه این هنجارها شامل ارزش‌های مثبت مانند صداقت، ادای تعهدات و ارتباطات دو جانبه باشد (فوکویاما ۱۳۷۹). یا اینکه سرمایه اجتماعی محصول تعاملات اجتماعی است که امکان کمک به بهزیستی مدنی و اقتصادی را در یک جامعه یا هدف مشترک فراهم می‌کند. بانک جهانی، سرمایه اجتماعی را پدیده‌ای می‌داند که حاصل تأثیر نهادهای اجتماعی، روابط انسانی و هنجارها بر روی کیفیت و کیفیت تعاملات اجتماعی است و تجارب این سازمان نشان داده که این پدیده تأثیر قابل توجهی بر اقتصاد و توسعه کشورهای مختلف دارد. سرمایه اجتماعی برخلاف سایر سرمایه‌ها به صورت فیزیکی وجود ندارد؛ بلکه حاصل تعاملات و هنجارهای گروهی و اجتماعی بوده و از طرف دیگر افزایش آن می‌تواند موجب پایین آمدن جدی سطح هزینه‌های اداره جامعه و نیز هزینه‌های عملیاتی سازمان‌ها گردد (بانک جهانی، ۱۹۹۹).

آنچه از تعاریف متعدد سرمایه اجتماعی برمی‌آید این است که این مفهوم دربردارنده مفاهیمی همچون اعتماد، همکاری و روابط متقابل بین اعضای یک گروه بوده؛ به نحوی که گروه را به سمت دستیابی به هدفی که بر مبنای ارزش‌ها و معیارهای رایج در جامعه مثبت تلقی شود، هدایت می‌کند. آنچه از این تعریف دریافت می‌شود این است که هرچند ممکن